

עכו

עכו, מס' 1

לפני שנת 1107

--- אלעכאויה דאר אללבדי ---

מקור: TS, K 15, f. 102 – קטע מתוך רשימת נתמכים בקהילת פסטאט.

תרגום

--- האישה מעכו בחצר של האיש מלְבָדָה¹ ---

ספרות: גויטיין, חברה ים-תיכונית, א, עמ' 57 והערה 69 בעמ' 404.

1 הרשימה כוללת, כנראה, שמות של יוצאי ארץ-ישראל שהגיעו למצרים כפליטי-חרב מפני הצלבנים. על הרשימה וזמנה ראה לעיל, הערך "גוש-חלב", מס' 1; וראה גם הערך "חברון", מס' 1. "לבדה" – עיר בצפון אפריקה, היום בתחום לוב.

עכו, מס' 2

שנת 1110, בקירוב

בשמך רחמ(נא)

11 --- לשרי(נו)

ונזרינו וכתרינו, אדירנו כבוד גדולת קדושת מרנו ורבנו שרינו יוסף
השר הגדול, נזר השרים, החכם המשכיל הראוי לכל גדולות ---

18 --- ב(ן) ר' כ(בוד) ג(דולת) ק(דושת)

מרנו ורבנו יחייה השר המובהק החסיד ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה) ---

22 --- ויבשרכם בסליחה

ומחילה וכפרה ולעלות ולחוג את חג הסכות בהר הקדש בירושלים
ולחזות בנעם יי"י ולבקר בהיכלו. אמן וכן יהי רצון קד עלם בורא הכול,

25 יתעלא! שמו אן ממלוכהא מא יקטע אלדעה להדרתו יהדרא אַל כל קליל

עלי ספר תורה המקודש ולגמיע אולאדהא יחיים אלהינו ותרחים אסלאפהם

הצדיקים! לאן דלך ואגב עלי עבדהא לוגוה עדה אול דלך למא כאן יפעלה

ואלדהא אלצדיק מע ואלדי בעכא ענד צדוק השלישי זצ"ל ויקול מא לי בעכא

מן אלטבראנין גיר יעקב הממחה ני"ע וכדלך מ"ר צדקה בן אבו טאריה ז"ל

30 איצא כאנו משתמילן! עלי ואלדי ני"ע ויקול גדך אלחבר מעלי ז"ל מעלמנא

וכאנו יפעל! מענא מן אלצדקות ופעל אלגמיל מא לא ינשרח וקד אנעמת

הדרתך יהדרה אל עלי עבדך באופא גמיל ומא לי גיר צאלח אלדעא לסיידנא

הנגיד הגדול ולאולדה השרים ולהדרתך ולחמודיך פי הדאת אליל ואלנהאר אנא

וכמסה! בנאת וגירחם ועבדהא פי עשרה מן אלעאליה ומא כאן יקים בנא

- 35 גיר סיידנא ראס אלמתיבה זצ"ל כאן כל קליל כתבה תצל אלי אלקהל באלוצאה בעבדהא וילזמהם בקיאם אודי וקד טמע כל אחד פי גנבתי ומא לי מן יטלב פסאד חאלי גיר בן אלקאש לה אעואן מחארין סכנדראנין יושבהם על[ינא] חית אנכר עליהם מא יפעלוה מן שרב מזר אלמאכור וגירה והו מא לה שי גיר יתחדת במא ליס לה צחה חתי יציב לה חדית ויגיב חדית אלמגאזר במא
- 40 ליס לה צחה לאן אלעירילם! מא יכלו לנא דביחה ולא עאש מן יכון אחפץ מני פי שגלי טול עמרי פי כדמת ישראל ומא באדיני גירה אן גא גבן מא

שוליים

יתגתנם¹ תואב הדה אלטפאל ולעלמי דינהא ונכותהא מא תקלת עליהא בדלך ויכון כתב מגוד² בכף יד כל מתעדי ווצאה בעבדהא כמא תרא ושלום הדרת שרינו וכלל חמודיו השרים יגדל לעדי עד נצח סלה ישע יקרב ושלום כל אוהביו יגדל לעד נצח סלה

מקור: TS, 18 J 3, f. 5

פורסם: ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 87-90; גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 303-305; גיל, ארץ-ישראל, ג, מס' 599, עמ' 512-514.

תרגום

--- יודע בורא הכול,

- 25 יתעלה שמו, שעבדך אינו פוסק להתפלל לשלום הדרתו, יהדרה אל, לעתים קרובות בזמן פתיחת ספר-התורה המקודש, ולשלום כל ילדיו, יחיים אלוהינו, ולבקש רחמים על אבותיו הצדיקים. כי זו חובה על עבדך מכמה פנים. ראשית-כול, בשביל מה שעשה אביו הצדיק עם אבי בעכו אצל צדוק השלישי³ ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה) הוא נהג לומר: אין לי בעכו מן הטברנים אלא יעקב המומחה⁴ (נוחו) ע(דך), הוא וכן מ(ר) ר(ב) צדקה בן אבו טאריה ז(כרונו) ל(ברכה) היו תומכים באבי (נוחו) ע(דך), והיה אומר: זקנך החבר מעלא ז(כרונו) ל(ברכה) היה המורה שלנו.
- 30 והם עשו עמנו צדקות וגמילות חסד שאין לתארן. ואתה, יהדר אל הדרתך, השפעת בטובך גמילות חסד רבה על עבדך. ואין לי אלא תפילה זכה לשלום אדונינו הנגיד הגדול⁵ ולשלום בניו השרים ולהדרתך ולילדיך בשעות השקטות של הלילה והיום, אני וחמש בנות ויתר בני הבית. משפחת עבדך מונה עשר נפשות. ומי שביצר את עמדתי
- 35 לא היה אלא ראש הישיבה⁶ ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה). לעתים קרובות הגיעו מכתביו אל הקהל בהמלצה על עבדך ובהם חייב אותם לדאוג לפרנסתי. כל אחד שאף להשיג את גבולי, ובייחוד בן אלקאש⁷. יש לו עוזרים שהם דיגי צדפי חלזון אלכסנדרוניים⁸ שהוא מסית אותם לתקוף אותנו
- בשעה שאני מוכיח אותם על מעשיהם על שהם שותים שיכר במסבאות ועל דברים אחרים, והוא אין לו עסק אלא לספר מעשיות, שאין להן אמת, עד כדי כך שהוא ממציא סיפור ומוסר סיפור בעניין בתי-המטבחיים
- 40 שאין בו אמת, כי הערלים אינם נותנים לנו לשחוט⁹. ולא היה אדם מקפיד יותר ממני במלאכתי במשך כל חיי בשירות ישראל. ואין פוגע בי אלא הוא. כשמגיעה גבינה¹⁰, אין

שוליים

הוא עושה מצווה עם התינוקות¹¹ מכיוון שאני יודע דתיותו ומסירותו של הדרתו, אני

machonEl@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

מטריחו בזה: יהיה-נא עמי מכתב העוצר ידו של כל מי שמתנכל בי והמלצה על עבדך, כפי מה שתראה לטוב. ושלוש הדרת שרינו וכלל חמודיו השרים יגדל לעדי עד נצח סלה, ישע יקרב ושלוש כל אוהביו יגדל לעד נצח סלה

ספרות: אשתור, ידיעות, עמ' 491, הערה 7; גיל, ארץ-ישראל, א, סעיף 301, עמ' 157–158; גויטיין, גניזה, עמ' 317, הערה 45; בלאו, ביקורת, עמ' 305.

- 1 צריך להיות "יגתנס".
- 2 צריך להיות "מוגוד".
- 3 כותב המכתב, בנו של יעקב המומחה, היה בן למשפחה טברנית שעקרה לעכו. האיש היה שוחט באחת הקהילות, לדעת ברסלבי וגויטיין – בעכו עצמה, ואילו לדעת גיל – באלכסנדריה. ברסלבי וגויטיין סבורים, כי המכתב נשלח אל ר' יוסף "נזר השרים" בן יחייה, מקורבו של הנגיד, שהיה בן למשפחה נכבדת בעכו והיגר למצרים. ר' יוסף אינו ידוע לנו ממקור אחר, אך כינויו רווח בקרב עשירים ונדיבים. – הראשון שפרסם את המכתב היה ברסלבי, שראה בו מכתב מן המאה הי"א, שכן בדברי-הפתיחה מאחל הכותב לר' יוסף, שהוא ובני ביתו יזכו "לעלות ולחוג את חג הסוכות בהר הקדש בירושלים". לדעת ברסלבי יכלה ברכה זו להיכתב רק לפני כיבוש הצלבנים. צדוק השלישי הוא, לדעתו, צדוק בן הגאון אליהו, הידוע מתעודות משנת 1055, בקירוב. גויטיין, שפרסם קטעים מן המכתב שנית, ייחס אותו לתקופת הצלבנים. לדעתו, היה כותב המכתב תושב עכו, והמתואר באגרת התרחש בעיר זו, אף ששם העיר אינו נזכר במכתב כזירת ההתרחשויות. גויטיין, שמאמרו של ברסלבי נעלם מעיניו, לא התייחס לשאלת הברכה שבדברי-הפתיחה, שלא הביאם בגירסתו. ייחוסו מבוסס, כנראה, על התואר "הנגיד הגדול", שיש לייחסו למבורך בן סעדיה (נפטר בשנת 1111). לדעתו, גם שתיית השיכר במסבאות מתאימה יותר להווי של עיר נוצרית. אמנם ייתכן, כי המלה "ערלים" מוסבת על נוצרים, אך אין הכרח בדבר. בברכה לעלייה לרגל לירושלים בסוכות אפשר לראות גם ברכה לעתיד לבוא, שאינה תלויה במצב שבו יש אפשרות לעלות לרגל, אך עדיין יש ציפייה להחזרת המצב לקדמותו. לדעת גויטיין צדוק השלישי הוא צדוק בן אישיהו, שהיה "שלישי" בצור בשנת 1094. בעת שהותו בעכו עדיין היה באותו המעמד, ואילו בשנת 1100, בקירוב, כבר היה אב בית-דין. מכתב מפרי עטו ראה: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 283.
- 4 חזן ראשי.
- 5 גויטיין סבור, כי הכוונה למבורך בן סעדיה.
- 6 לפי גויטיין הוא אביתר בן אליה הכהן.
- 7 פירוש השם "מוכר בגדים ישנים". משפחת בן אלקאש היתה משפחה נודעת באלכסנדריה. וראה הערתו של גויטיין לשורה 36.
- 8 היו אלה דייגים יהודים.
- 9 לדברי גויטיין המדובר באיסור שחיטה שהטילו הצלבנים. איסור זה אינו ידוע לנו משום מקור אחר מן התקופה הצלבנית, אך הוא ידוע מתעודות מן המאה הי"א שנתגלו בגניזה. וראה, למשל: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 175–176. גם מוסלמים כונו "ערלים". ראה, למשל: ספר היישוב, ב, עמ' 20 ו-43.
- 10 דומה, כי הכוונה לגבינה שנשלחה לעניי עירו של הכותב.
- 11 הכוונה לתינוקות של כותב המכתב.

שנת 1137

עכו, מס' 3

- 8 וקד כאן בן אלשביעי טלב מני מחצופה לאבן אלסעיליך
מן אהל עכה ולם יתפק וקד תופי אברהם ובקי ולדה יתים ואלאמר ללה ---

25 נכתב בראש חודש אב שנת אתמ"ח לש'.

מקור: TS, 13 J 21, f. 17

פירסום: ש"ד גויטיין, "עדות היסטורית מעטו של רופא פייטן בארץ ביזאנטיון", תרביץ, כז (תשי"ח), עמ' 528–535.

תרגום

- 8 וכנגד זה¹ בן השביעי² ביקש ממני רשימה³ בשביל בן הקבצן ההוא
מתושבי עכו,⁴ ולא נסתייע הדבר, ונפטר אברהם, ונותר בנו יתום, וה' הוא הגוזר

25 נכתב בראש חודש אב שנת איתמ"ח לש(טרות).⁵

ספרות: ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 85.

- 1 לפנינו קטע מתוך מכתבו של רופא יהודי – כנראה יליד מצרים שהיגר לסלוכיה שבאסיה הקטנה – אל חותנו שבמצרים. על הגירת יהודים לביזאנטיון במאה הי"ב ראה: גויטיין, עמ' 524; Z. Ankori, Some Aspects of KaraiteRabbanite Relations in Byzantium-, Proceedings of the American Academy of Jewish Research, XXV (1956), pp. 2-4.
- 2 בנו של בעל התואר "שביעי" בישיבה. על תוארי אנשי הישיבות ראה: מאן, היהודים במצרים, א, עמ' 272.
- 3 רשימה של תרופות, מירשם.
- 4 הקבצן היה תושב עכו. אברהם בן הקבצן, בנו ובן ה"שביעי" ישבו, כפי הנראה, בעירו של הכותב.
- 5 ראש-חודש אב תתקצ"ז ליצירה / 21 ביולי 1137.

לפני שנת 1138

עכו, מס' 4

--- יחיי בן נגם אלעכאוי ---

מקור: TS, 6 J 2, f. 13

פורסם: ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 85.

תרגום

--- יחייא בן נג'ם איש עכו¹ ---

ספרות: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 333; גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 165.

- 1 לפנינו קטע מתוך מיסמך שכתב הסופר חלפון בן מנשה הלוי, שפעל בפסטאט בשנים 1100–1138 (וראה לעיל, הערך "אשקלון", מס' 14). יחייא בן נג'ם, שישב בבבליס שבמצרים בעת כתיבת התעודה שלפנינו, נזכר גם בתעודה DK XXIX מן הגניזה שבאוסף קויפמן. פרסום התעודה ראה: S. Kandel, Genizai Keziratok, Budapest 1909, P. 1V. כן נזכר יחייא במכתב מדמשק מאלול איתליח לשטרות / 1127, שמזכיר אותו גויטיין בספרו הנ"ל בלי לציין את סימולו.

שנת 1165

עכו, מס' 5

וליל אחד בשבת, שלושת ימים לירח סיון¹, יצאתי מן הים בשלום², ובאנו לעכו וניצלתי מן השמד והיגענו לארץ ישראל³. ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים, אני וביתי עד סוף כל הדורות. וביום שלישי בשבת, ארבעה ימים לירח מרחשון שנת שש(ה) ועשרים ליצירה⁴, יצאנו מעכו לעלות לירושלם תחת סכנה.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 336, דף 38 ע"ב – מתוך כרוניקה משפחתית של בית הרמב"ם.

פורסם: שילת, איגרות הרמב"ם, א, עמ' רכה.

ספרות: י' בריל, יין הלבנון, פאריס תרכ"ו, עמ' 1; קובץ חידושי הרמב"ם לתלמוד, מהדורת מי"ל זק"ש, ירושלים תשכ"ג, עמ' נח-ס; ריינר, עלייה לרגל, עמ' 34–37; וראה עוד המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1165.

- 1 יום א', ג' בסיון ד'תתקכ"ה, 15 באוקטובר 1165. הכותב הוא הרמב"ם. הקטע לקוח מתוך כרוניקה אוטוביוגרפית, שכללה ימי מועד משפחתיים.
- 2 לאחר ש"עמד עליו נחשול שבים לטבעו" בשבת, י' באיר, 24 באפריל אותה שנה. ראה תחילתה של הרשימה.
- 3 הרמב"ם עזב את צפון-אפריקה בזמן גזירות השמד שהוטלו על בני המיעוטים הלא-מוסלמים במערב חבל-ארץ זה בתקופת השושלת המונחדית (1130–1269).
- 4 יום ג', ד' בחשוון ד'תתקכ"ו, 12 באוקטובר 1165. מכאן, שהרמב"ם התגורר בעכו כחמישה חודשים קודם לעלייתו לרגל לירושלים. מדבריו אין ללמוד אם שב ממסעו לעכו או עשה את דרכו למצרים. מכל-מקום, מועד ירידתו למצרים חל בסמוך למועד עלייתו לארץ-ישראל.

עכו, מס' 6

בין שנת 1168 לשנת 1170

ומס' 1 יום אחד לאקרי, 2 היא עכו אשר היתה בגבול אשר, 3 והיא תחלת ארץ-ישראל, 4 והיא יושבת על הים הגדול, ושם הנמל הגדול לכל התועים 5 ההולכים לירושלם בספינות, ויורד לפני הנהר הנקרא נחל קדומים, 6 ושם כמו מאתים יהודים, ובראשם ר' צדוק ור' יפת 7 ור' יונה.

מקור: בנימין מטודילה, עמ' כא.

ספרות: קוק, עיונים ומחקרים, ב, עמ' 126-127; פראוור, הצלבנים, עמ' 276-277.

- 1 כלומר, מן העיר צור.
- 2 Acre
- 3 שופטים א: לא. אולי זה מטבע-לשון שמקורו בנוסח השטרות שנכתבו בעכו (וראה, למשל, מס' 24 שלהלן ליד ציון הערה 2).
- 4 רמז לדברי חז"ל על עכו שבקצה גבול ארץ-ישראל. ראה, למשל, בבלי גיטין ב ע"א, תוספות, דיבור-המתחיל "ואשקלון בדרום"; שם, עו ע"ב; ירושלמי שביעית, פ"ד הי"ט דף לה ע"ג.
- 5 לשון-גנאי, ששימשה תחילה לציון הצלבנים. ראה, למשל: ספר גזירות אשכנז וצרפת, ח, ירושלים תש"ו, עמ' כח. לימים, בתקופת הצלבנים, הוחלה על כלל עולי-הרגל הנוצרים (peregrini).
- 6 כלומר, נחל קישון (שופטים ה: כא). את נחל קישון מזהה בנימין מטודילה במקום הנכון. ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "חיפה", מס' 2. כאן הכוונה לנעמן.
- 7 כנראה יפת בר מרנא ורבנא אליהו הדיין, בן לווייתו של הרמב"ם בעלייתו לרגל לירושלים ונמענה של איגרתו שנדפסה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 23א.

עכו, מס' 7

בין שנת 1170 לשנת 1180

ובעכו יש יהודים.

מקור: סבוב הרב פתחיה, עמ' 30.

עכו, מס' 8

בין שנת 1170 לשנת 1180

והלך לחברון --- ואמרו היהודים שבעכו: "הזהר, כי שמו ג' פגרים בתחלת המערה ואומרים: הם האבות, ואינם."¹

מקור: סבוב הרב פתחיה, עמ' 33-34.

- 1 בצאתו למסעו בארץ-ישראל מוזהר הנוסע עוד בהיותו בעכו, כי הקברים שמראים שומרי מערת-המכפלה הנוצרים אינם קברי האבות. התעודה בשלימותה ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "חברון", מס' 4.

עכו, מס' 9

בין שנת 1174 לשנת 1187

16 --- מא אהל אלשאם צור ועכא אלא ביתעצבו מע אלגרבה

מיעון

יצל מצר אלי אבו אלחסין בן אבו אלכיר אלעכאוי חפצה אללה

מן כאלה צדוק ביר' נמר החבר ני"ע

אמאנה מודאה.

מקור: TS, 18 J 2, f. 10

פורסם: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 265-267.

תרגום

16 --- אנשי דמשק, צור ועכו אינם אלא מוסרים את נפשם
על הנכרים.

מיעון

יגיע אל קאהיר, אל אבו אלחסיין בן אבו אלח'יר איש עכו, ישמרהו האל
מאחי אמר¹ צדוק ביר(בי) נמר החבר (נוחו) ע(דן).
נמסר בנאמנות.²

ספרות: פראוור, תולדות, א, עמ' 428; הנ"ל, הצלבנים, עמ' 277.

1 אפשר לתרגם גם "מחותנו".

2 מיעון של מכתב ששלח דוד או חותן מסביבות טבריה אל אחיין או חתן שבמצרים. התואר "איש עכו" אינו מלמד על מקום מגוריו הקבוע של הנמען בעת כתיבת המכתב,
אלא על מקום מוצאו. לפי הנאמר במכתב גר הנמען בטבריה או בסביבתה הקרובה. עיקר המכתב ראה לעיל, הערך "טבריה", מס' 8; וראה גם הערה 3 שם.

עכו, מס' 10

בין שנת 1189 לשנת 1191

ומתאמרא תוב דכד על עכו שרא הוא צלאח אלדין ורכיב הוא בחד מן יומין ועם גבה קאצ'י דמשריתא יודיא אנש געא ואמר דבגן נמוסא דטייא קרא
אנא ושאלוה עבדא דמנו בעלדינך ומן טלמך ויודיא פני דסולטאן הו בעלדיני ועבדו' טלמוני וכד שמע צלאח אלדין לא אתחמת אלא ובעגל נחת מן
סוסיה ונחת אף קאצ'י ואיתיו ליודיא ואקימה צלאח אלדין על גבה ואמר יודיא: אנא גברא יודיא תאגרא דרמסוקיא ואתא הוית בימא מן
אלכסנדריא ועמי עסרין טענא שכר וכד קרבת ללמאנא דעכו בזוני עבדיך ואמרו לי דאנת כפורא אנת וקניותך לסולטאן זדקא ופקד צלאח אלדין
ואתו הנון דנסבו הוו לשכר וכד אודיו דלבית גאזה תלאווה פקד לגיזברא ופרעו ליודיא דמי שכר.

מקור: Barhebraeus, Chronographia, ed. M. Meyerhof. G.P. Sohby, London 1932, p. 121v.

תרגום

ונאמר שוב,¹ כי שעה שצלאח אלדין חנה על עכו, ובאחד הימים רכב ולידו הקאדל² של המחנה, איש יהודי צעק ואמר: אני קורא³ למשפטם ולחוקם
של הערבים. ושאלוהו העבדים: מיהו בעל-דינך ומי עושקך? ויען היהודי: הסולטאן הוא בעל-דיני, ועבדיו עשקוני. וכאשר שמע צלאח אלדין, לא
כעס, אלא ירד מהר מעל סוסו וירד גם הקאדי, והביאו את היהודי, וצלאח אלדין העמידו לידו. ואמר היהודי: איש יהודי אני, סוחר דמשקאי, ובאתי
בים מאלכסנדריה ועמי עשרים מטעני סוכר, וכאשר קרבת לינמל של עכו ביזוני עבדיך ואמרו לי: אתה כופר הנך, וקניינך שייך לסולטאן. ויצו צלאח
אלדין ובאו מי שלקחו את הסוכר, וכאשר הודו כי שמוהו בבית האוצר, ציווה לגזברים, ושילמו ליהודי את דמי הסוכר.⁴

1 המחבר, אבו אלפרג', גריגוריוס בן אהרון אבן אלעברי, שנודע גם בשם בר היפניאוס, היה תיאולוג, מדקדק, היסטוריון וכומר יעקוביטי. נולד בשנת 6/1225 באסיה
הקטנה למשפחה ממוצא יהודי ונפטר באזרבייג'אן בשנת 1286.

2 השופט.

3 כלומר, משווע, קורא לעזרה.

4 משהותו של צלאח אלדין במחנה ומשדידת הסוחר היהודי שהתקרב בספינה לנמל עכו עולה, כי הדבר אירע בימי מצור הצלבנים על עכו בשנים 1189–1191.